

ex illo, cum primus Romanorum Augustus (cuius temporibus Dominus noster natus est) Aegyptum subegisset; & nouissima Ptolemaiorum Cleopatra capta esset, in Romanorum potestatem deuenerint, & sub illorum leges ac regis edicta missi sint, suoque ipsorum proprio iure, suaque libertate prout, ut propheticum oraculum etiam in hoc planè veritatem suam demonstreret, quod quidem de iis qui ad loca, procurandi gratia mittere di essent, deinceps praetoribus, ac reliquis per singulas partes magistratibus, ita loquitur: Et tradam Aegyptum in manus hominum, dominorum asperorum. De iis uero qui totum imperium obirent, summumque lus obtinerent, id quoque sequitur, pro quo Aquila ait: Si rex corroboratus, potestatem obtinebit in eis. Symmachus autem: Et rex fortis ius in illos habebit. Sic autem ipse regnum Romanorum arbitror uocatum esse, quo tanquam freno ac uinculo impediti, non solum Aegypti omnium hominum superstitionis simi sed reliqui quoque universi homines, nihil possunt iam audentes contra Salvatoris nostri ecclesiam oblatrare. Posthac, in eadem prophetia ordine sequuntur obscuriora quædam, & nodis ad difficultatibus implicata, quæ longioris argutioris, obfigurata que enunciata sunt, interpretationis indigent, quibus quidem nos per ocium, quum tempus aderit, aperte expositionis lucem exhibere non grauabitur, ubi Deo fauente diuinari promissionum rationem absolverimus.

Bonorum promissio ad eam que prius deserta erat, ex gentibus collectam eccliam
& afflictas, uxatasq; animas, manifestus Dei aduentus, & salutares
miraculorum, prodigiorumq; ostentationes.
Cap. XXL

Laetare deserta sitiens, exultet deserta, & floreat ut lilium, & efflorebit,
Esaie. 35.
& exultabunt deserta iordanis. Et gloria Libani data est ei, & honor
Carmeli, & populus meus videbit gloriam Domini, & altitudinem Dei. Con-
sulecite manus remissa, & genua dissoluta, consolamini pusillanimes intel-
lectu, conualefcite, ne timete. Ecce Deus noster iudicium reddit, & reddet i-
pse ueniet, & saluos faciet nos. Tunc aperient oculi cæcorum, & aures sun-
dorum audient, tunc saliet ut cœrus, & claudus, & plana erit lingua mu-
rum: Quoniā erupit in deserto aqua, & conuulsus in terra sitiens, & erit
quaε caret aqua in flagro, & in terram sitiensem fons aquæ erit. Hoc etiam
in loco palam salutaris Dei canitur aduentus, qui multa bona sit allatur:
surdus enim auditum, & caecis uisum, præterea claudis, & linguam impedi-
tam habentibus medeland predicitur redditurus, quæ omnia non alias exitu
inuenient, nisi postquam Salvator noster Iesus Christus aduenit, à quo &
cæcorum oculi aperiunt, & surdi auditum receperunt. Quod uero dicere
Io. xvii. 24.
opus est quām multi per illius discipulos, & soluta membra habentes, muti-
& claudi, naturales sanaciones recuperauerint: quamq; alij innumerabiles,
qui uarijs ægritudinum languorumq; generibus uexaretur, ab illo & curatio-
ne & salute digni iudicari, utrumq; consecuti sint bonum: cui rei & diuina
prophetia predictio, & ab omni mendacio alienissimum sacrorum Euange-
liorum testimonium, indubitate fidem facit. Deserterà uero in his uerbis oracu-
lum significat eum, qua de gentibus collecta est, eccliam: qua cum ante-
fine Deo esset, per eos de quibus nunc agitur, Euangelium accipit. Præterea
idem oraculum ait, huic deserta dandam esse gloriam Libani. Libanum au-
tem figurata Hierusalem appellari consuetum est, sicut suo tempore per eas
demonstrare, quas de diuina scriptura conficiam, probaturus sum. Itaq;
in ipsius Dei ad homines aduentu, illi deserte, de qua dictum est, eccliam, propo-
situs

Paganismus
translatus in
Christianismum

stum docet oraculum. Pro eo autem quod dictum est, Ethnor Carmeli: Aquila quidem conuerit. Splendor Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam Domini. Theodotion autem, Species, inquit, Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam Domini. Quibus uerbis significare arbitror prophetiam, non ipsam Hierusalem, nec Iudeam, sed ipsorum gentium terram, cui diuina co-
gnitio exhibenda sit Carmelus enim, & qui uocatur Saron, externatum gē-
num loca erant. Et haec quidem ad uerbum, ad sensum uero interpretanti-
bus dicendum erit, quod iū qui prius animis excæcati erant, adeo ut ligna &
& lapides, & reliquam animam expertem materiam, nec non demona circu-
ter uerantes, aliosq; spiritus debruatos, loco summi Dei colerent, quicq;
auribus intelligentiæ obscuruerat, & claudicantes solutiq; omni uita erant,
his omnibus malis alijsq; & perturbationum & ægritudinum generibus,
per Salvatoris nostri Iesu Christi doctrinam etiā nunc liberentur, & multo
prefantiores quam ea est quæ ad corpus pertinet, salutem opemq; recipi-
unt, & Dei uerbi ad homines aduentus diuinam & plus quam humanam
uirtutem detegunt ac demonstrant.

*Quemadmodum primum sempiternumq; Dei uerbum, ipse uniuersi opifex, à Domino
patre etiam nunc se missum esse confitetur. Cap. XXI.*

Audi me Iacob, & Israël quem ego uoco, ego sum primum, et ego sum in
sempiternum, & manus mea fundauit terrā, dextera mea firmauit coe-
lum. Et adiungit paulo post: Et nunc Dominus Dominus milit me, & spiri-
tus tuus. Habet igitur hic quoq; Dominum qui mittitur, & qui mittit, patrē
uidelicet Deum uniuersi, qui confuseuit bis Dominus nominari.

*Quemadmodum ipse Dominus iudeorum gentem redarguit, eo quod uenturum ipsum suscep-
tur non sint, nec uocati sibi auctoritati, & que passus sit ab eis. Cap. XXII.*

Sic dicit Dominus, Qui est hic liber repudijs matris uestre, quo dimisit eā? *Esa. 50.*
Saut cui debitori uendidi uos? ecce peccatis uestris uendidi eis, & iniqui-
taibus uestris emisit matrem uestram: quoniā ueni, & non erat homo: uo-
caui, & non erat qui audiret. Nunquid non potest manus mea liberaret aut
nunquid non possit eripere? Deinde in eadem prophetia paululum pro-
gressus, ego uero, inquit, non contumax sum, necq; contradico: tergum meū
dedi in flagella, & maxillas meas in alapas: faciem uero meā non auerti à
probrio spotorum. Ipse Dominus quī in his uerbis suum ad homines ad-
uentum fateatur, redarguit populum iudeorum, quod uenientem se suscep-
turi non sint, nec uocanti auctoritati: & hanc, quāli se ipsum defendens,
causam illorum ipsorum refectionis docet fusile: nam quoniā ueni, inquit,
& non erat in uobis homo: uocauiq;, & nullus erat qui audiret. Idcirco, in-
quit, peccatis uestris uendidi eis, tanquā ipsi per uos ipsos meā uocationis
repudiatores exieritis, nec uero ipse uobis libellū repudijs dederim. Hac
aut̄ euidentissime ad eū populū, qui ad circułationē pertinet, directa sunt: &
simil ea, que illi contra ipsum in passione aucti sunt, significat dicens: Tergū
meum dedi in flagella, & maxillas meas in alapas, & que sequuntur. Hac
quoq; per ocium à nobis iusta interpretatione explanabuntur.

*Quemadmodum ipse qui in prophetis olim canebat Dominus, uenturus ad homines, & ipsi
oculis inficiendus, & genibus cognoscendus expectare. Cap. XXIII.*

Hac dicit Dominus, Propter uos nomē meum blasphematur in gen-
tibus: idcirco cognoscet populus meus in die illa, quod ego sum: ipse
qui loquor adsum, ut formositas in montibus, ut pedes euangelizantis au-
ditum pacis, ut nunciat bona, quoniā auditam faciam salutem tuam, &
dicens: Sion, rex tuus erit Deus. Vox custodientium te exaltata est, & cum
uoce

voce simul latabuntur, quoniam oculis ad oculos videbunt, quando miserabitur Dominus Sit. Erumpant in latitudinem simul deserta Hierusalem, quoniam miseratus est Dominus ipsam, & liberavit Hierusalē, & reuelabit brachium suum, in conspectu omnium gentium, & videbunt, omnia extrema terræ, salutem à Deo nostro. His ipsis deinceps adnexa est: sub uno & eodem contextu, de passione Christi prophetia, quam item per ocium exposituram. Quum uero unus & idem sit Dominus, qui ait in particula ante hanc proximè exposita, ad ipsum Iudaicum populum: Peccatis uestris venditi es sis, & iniquitatibus uestris dimisi matrem uestram: quoniam ueni, & non erat homo: uocau, & non erat qui audiret: in his de quibus nunc agitur uestris, ad eoldem ait: Proptero uos nomē meū blasphematur in gentibus. Dein de quasi habens alium prater illos populi, adiungit: Idcirco cognoscet populus meus nomen meū. Deinde docet, quid non aliis, sed ipse qui in prophetis loquebatur Dominus, uerabis olim in hac uita, his uebris. Ego sum, ipse qui loquor adiustum. Illud autem: Ut formosita in montibus, ut pedes euangelizantis auditū pacis, ut qui nunciat bona, auditam faciā futurē tuā, dicens, Sion, rex tuus erit Deus: manifestius reliqui cōuteruntur interpretes. Aquila quidem in hunc modum. Quid specioli facti sunt super montes pedes euangelizat̄is eius qui audire facit pacē: eius qui nunciat bonum, qui audi re facit salutem, dicentis ipsi Sion, regnauit Deus tuus: Symmachus uero: Cur dientes in montibus pedes euangelizant̄is? auditam facientis pacem, euangelizant̄is bona auditam facientis salutem? dicentes ipsi Sion, regnauit Deus tuus? pro eo uero est. Vox cūfodientium te exaltata est, & cum uoce simul latabuntur, quoniam oculis ad oculos videbunt. Symmachus quidem sic interpretat̄is est: Vox speculatorum tuorum extulerunt uocem, in ipsum laudabant, palam enim oculis videbunt. Dicit porro in his speculatores uidentur, sacrosancti Saluatoris nostri apostoli, qui palam oculis intuiti eum de quo propheta loquebantur, extulerunt uocem suam in totum terrarum orbem, illum ipsum predicantes. Ipsam uero Sion ac Hierusalem quae in locis euangelizatur, in celo agnouit ipse, Apostolus illis uebris: Superior autem Hierusalem libera est, quae est maternitas. & accessit istis ad Sion montem, & ad ciuitatem Dei uiuetis Hierusalem celestem, & multorum millium angelorum frequentia. Dicit uero Sion poterit etiam ea, quae in omnī terrā locum, per Christi constituta est ecclesia: quemadmodum Hierusalem omne p̄iū ac religiosum ciuile institutum, qd quā apud solos ueteres iudeos olim existeret, in soliditudinem proprii ipsorum impietates cōuersum est, deinde rursus renovationē in melius cōsecutū est per Christi Saluatoris nostri aduentū. Quapropter ait prophetia: Erumpant igit̄ simul deserta Hierusalem, quoniam miseratus est Dominus ipsam, & liberavit Hierusalem. Ceterum, nusquam sanē aberes, si uniuscuiusq; uiri sancti, Deoq; amici animam, quatenus quidem supra hā uitam elata est, quippe quā in celo suum ius ciuitatis habeat, cōtempeturq; eo que ipso modo sunt superiora. Sit nomines (nā ex interpretatione speculatoris significat:) quatenus aut̄ in bono statu & quiete perturbationē cōstituta est, Hierusalem eandem appelles. Illud enim nomen conuersum, uisionem pacis significat. Ordine posthac Dei ad ueram religionem uocatio gentium euidentissime declaratur his uebris: Et reuelauit Dominus Deus brachium sanctū suum, in conspectu omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutem à Deo nostro. Porro brachium Dei nequit quālius esse arbitris quām uebris et sapientia, & ipsum Dominū, qui est Christus Dei. Hoc enim ex multis ostēde re facile est. Habet p̄terea in Exodo, Israēl ab Aegyptiaca feruitur liberatus brachio Dei. Ipsum igit̄ illud brachium Dei, quod ueteri populo salutem manife-

speculatoris
Apostoli.

Gal. 4.
Hebr. 12.

Brachium
Dei.

manifestissimē attulit, omnibus gentibus aperiendum, ac detegendum, tanquam id quod prius occultum esset, præsens prophetia significat. Salutem uero quam dicit uisitores omnes terra fines, & quam superius indicauit, quā dixit, Auditam faciam salutem tuam: scito apud Hebreos ipso Iesu nomine appellari.

Quod rufus Dominus, ipsum plane Dei uebum, uenturia & gentes congregatur caneretur. Cap. XXV.

Ecce Dominus ut ignis ueniet, atq; ut cęstas currus eius. & qd sequitur. Dixit Dominus: Et ego opera eorum & cogitationem eorum leio, & ego uenio congregare omnes gentes & linguas. Et uenient, & videbunt gloriam meam, & reliquā in eis lignum, & emitā ex eis qui salutati fuerint a gētes in Tharlis, & Phud, & Lud, & Mosoch, & Thobel, & in Græcia, & ad insulas remotas, ad eos qui non audierunt nōmen meū, neq; uiderunt gloriam meam: & nunciabunt mea opera in gentibus. Planissime etiam in his, Domini aduentus ad homines indicatur, & quoniam hic dictum est illum ut ignem uenturum, meritò Saluator noster ait: Ignum ueni mittere in terram, & quid uolo, si iam accensus est: currus uero eius, stipantes ipsum diuinis potentias, inferuentur, qd ipsi sanctos angelos, commode dixeris, de quibus illud dictum est: Et accelerabunt angeloi, & ministrabunt ei: sanctos itē eiusdem apostolorum ac discipulorum, quibus inueniūt diuina atq; inuisibilis uirtute Dei uebum, omniē permeauit terrarum orbem. Potest etiam alteri dicidat uebum: Ignum & currus una cum eius aduentu denunciant, propter eam quae Hierusalem oppresuit obsidionem post Saluatoris nostri aduentū, post quem haud multo, templum quidem ipsum igne incensum est, & extrema pertulit uafationem. Vrbs uero circundata est curribus & exerciūtib. bellicis: post quem casum etiam ea quae de cunctis gentibus prædicta fuerant, huic prophetia consentaneū finem sortita sunt: Ceterum, quis non admiratur audiens Dominum per prophetam dicentem? Venio congregare omnes gentes, & linguas, quum videat in omni quęcumq; ab hominibus habitatur terra, per Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum ac uocationem, conuentus gentium in Christi nomine celebrari: linguasq; omnium nationum omni genere fermos unum. Deum ac Dominum inuocātes: deniq; post omnia hāc, quis inspiciens omnes, quicunque in Christi fidem uenerunt, salutari signo pro annuli nota uententes, non meritò obstat, neq; si audiat tanto ante ipsum Dominum dixisse: Et uenient, & videbunt gloriam meam, & reliquā in eis lignum: iam inde igit̄ saltem in parte, secundū priorem Saluatoris nostri ad homines aduentū, ipsi oculi inueniūt diuinarum oraculorum evenia. Ceterū eadem hāc plenius absoluuntur in secundo & glorioſo eiusdem aduentu, quando omnes gentes videbunt gloriam eius uenient, & ipsum de celo cum potestate & gloria multā. Referri uero ad illud tempus iam reliqua poterunt, que in ipso oraculo prædicta sunt, quemadmodum quidem nos proprio, atq; huic re dicata opere ostensuris. Quum igit̄ ad hunc usq; locum hęc tam multa collegerimus de eo qui olim canebarunt futurus. Dei ad homines aduentu: sequitur ut his adiun gamus, quis nam modus in iſdem oraculis prædiceretur, futurus prioris eiusdem ad humanam uitam accessus.

Schola in Cap. XV.

Quecumq; sancti Prophetæ, de aduentu Domini nostri Iesu Christi in suis oraculis prædixerūt, ea omnia non tantum testimoniōrum uice adduxit Eusebius, sed etiam fuisse interpretatus est. Quedam uideri possunt ad aduentum Christi devota, nerua ne hec quidem citationum exempla fructu carent. Vile enim est uidere quae recte, quae fecit, testimonia adducantur, ut omnia quoad

